

Monika Binkowska-Bury, Beata Penar-Zadarko, Małgorzata Marć

Katedra Pielęgniarstwa, Wydział Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego

Oczekiwania studentów kierunku pielęgniarstwo i położnictwo od nauczyciela zawodu względem procesu kształcenia

The nursing and obstetrics students' expectations recognition regarding the nursing teacher in the educational process

Adres do korespondencji:

dr n. med. Monika Binkowska-Bury
 Zakład Propedeutyki
 Nauk Pielęgniarstkich
 ul. Warzywna 1
 35-959 Rzeszów
 tel.: (0 17) 872 33 60
 e-mail: ambury@neostrada.pl,
 burym@univ.rzeszow.pl

STRESZCZENIE

Wstęp. Badania związanych z realizacją procesu kształcenia oczekiwań studentów wobec nauczyciela zawodu budzą duże zainteresowanie wśród wykładowców, instruktorów zawodu, co wynika z naturalnej potrzeby kontrolowania swojego społecznego wizerunku.

Cel pracy. Poznanie oczekiwań studentów pielęgniarstwa i położnictwa od nauczycieli zawodu względem procesu kształcenia.

Materiał i metody. Badaniami objęto 324 studentów studiów licencjackich kierunku pielęgniarstwa i położnictwa studiujących w Instytucie Pielęgniarstwa i Położnictwa Uniwersytetu Rzeszowskiego. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego, który pozwolił określić stopień ważności oczekiwań studentów w zakresie kształcenia wobec nauczyciela zawodu. Pytania dotyczyły opinii związanych z realizacją procesu dydaktycznego, organizacją zajęć i komunikacją interpersonalną.

Wnioski. Na podstawie badań wykazano, że studenci oczekują od nauczyciela zawodu przekazywania treści nauczania w sposób pobudzający do pogłębiania wiedzy, doboru metod nauczania odpowiadającego ich treściom oraz określenia przed rozpoczęciem zajęć obiektywnych kryteriów ocen. W związku z organizacją zajęć oczekują przede wszystkim odpowiednio przygotowanych warunków technicznych w postaci sprzętu i sal. Główne oczekiwania w zakresie komunikowania interpersonalnego kierowane są wobec umiejętności nawiązywania kontaktu na linii nauczyciel zawodu–student oraz okazywania życzliwości studentom. Różnice między kierunkami studiów dotyczyły głównie: przekazywania treści nauczania w sposób pobudzający do pogłębiania wiedzy, przekazywania treści nauczania w sposób planowy i systematyczny, przekazywania na początku planu zajęć, umiejętności nawiązywania kontaktu ze studentami oraz utrzymywania kontaktu z każdym studentem w trakcie zajęć.

Problemy Pielęgniarstwa 2008; 16 (1-2): 81-87

Słowa kluczowe: pielęgniarstwo, położnictwo, kształcenie, nauczyciel zawodu

ABSTRACT

Introduction. The students' expectations research, connected with the educational process, is especially very interesting for lecturers and nursing and obstetrics teachers, and derives from the natural need to create their positive social image.

Aim. To recognize the nursing and obstetrics students' expectations regarding the nursing teachers profession in the educational process.

Material and methods. The research was carried out among 324 nursing and obstetric faculty undergraduates of the Nursing and Obstetrics Institute University of Rzeszow. The research was conducted with a usage of the diagnostic sound method, which allowed determining an importance degree of student's expectations regarding the nursing teacher. The standard set of questions concerned the student's opinion associated with didactic process, lab-classes organization, as well as interpersonal communication.

Results and Conclusions. The research results show, that the students expect from the teacher to hand down the content of teaching in a way, that encourage to deepen the knowledge, to use the teaching methods that match the content of teaching, as well as to point the objective evaluation criteria, before the beginning of the classes. In the aspect of lab-classes organization, the students expect the teacher to be punctual and the lab-classes to be well equipped. In the area of interpersonal communications, the students expect from the teacher to communicate effectively.

Nursing Topics 2008; 16 (1-2): 81-87

Key words: nursing, obstetrics, education, nursing teacher, obstetrics teacher

Wstęp

Problematyka postrzegania nauczycieli akademickich oraz oczekiwań studentów od nauczyciela zawodu, związanych z realizacją procesu kształcenia, jest dość często podejmowana przez badaczy, zwłaszcza z dziedziny pedeutologii [1-4]. Badania takie budzą wśród wykładowców i nauczycieli praktycznej nauki zawodu duże zainteresowanie, co wynika z naturalnej potrzeby kontrolowania swojego społecznego wizerunku. Kształcenie akademickie jest częścią procesu społecznego, relacją między studentem a nauczycielem akademickim. Płaszczyzną tej relacji jest program kształcenia. Należy pamiętać, że jest on zaaprobowanym założeniem o ważności pewnych doświadczeń intelektualnych, społecznych, praktycznych i emocji, w jakie student może się wzbogacić pod opieką innej osoby, która podejmuje się roli wykładowcy czy nauczyciela zawodu. Intencje programu student może odczytać za pomocą treści i formy przekazów między nauczycielem akademickim a studentem. Współczesne kształcenie pielęgniarek i położnych opiera się na dyrektywach Rady Unii Europejskiej, oczekiwaniach społecznych oraz dotychczasowych doświadczeniach w zakresie kształcenia zawodowego widocznych w minimalnych wymaganiach programowych oraz planach i programach studiów. Istotne znaczenie w akademickim kształceniu zawodowym przypisuje się kształtowaniu kompetencji i umiejętności zawodowych niezbędnych w trakcie praktycznej nauki, która w minimum programowym stanowi 50% wymiaru wszystkich godzin dydaktycznych [5]. Realizacja takiego programu nauczania wymaga wysokiej jakości kształcenia zawodowego. Przygotowanie osób zajmujących się zawodowo nauczaniem — wykładowców akademickich, klinicyków, nauczycieli praktycznej nauki zawodu — do realizacji procesu nauczania stanowi trudny aspekt kształcenia profesjonalistów opieki zdrowotnej.

Realizacja jakiegokolwiek programu nauczania na kierunku pielęgniarstwa i położnictwa prowadząca do uzyskania kwalifikacji Zarejestrowanej Pielęgniarki i Położnej w którymkolwiek państwie Unii Europejskiej nadal wymaga, by wykładowcy, nauczyciele oraz klinicyści posiadali wykształcenie w wielu dziedzinach. Takie przygotowanie ułatwia w znacznym stopniu przekazywanie treści programowych, a dla studenta pielęgniarstwa nauczyciel zawodu staje się profesjonalnie przygotowanym specjalistą zarówno w teorii, jak i w praktyce [6, 2].

Celem prezentowanego materiału jest poznanie oczekiwań studentów pielęgniarstwa i położnictwa wobec nauczyciela zawodu pod względem procesu kształcenia z określeniem jego stopnia ważności.

Materiał i metody

Badania przeprowadzono w okresie od grudnia 2007 roku do stycznia 2008 roku. Uczestniczyło w nich 324 studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego reprezentujących kierunki pielęgniarstwa i położnictwa. Dobór do próby badawczej był celowy, badane osoby były studentami studiów stacjonarnych I i II stopnia. Udział studentów był dobrowolny i anonimowy. Potwierdzeniem zgody na uczestnictwo w badaniach był zwrot wypełnionych kwestionariuszy. W pracy wykorzystano Autorski Kwestionariusz Ankiety, który pozwolił określić stopień ważności oczekiwań studentów wobec nauczyciela zawodu w zakresie kształcenia. Pytano między innymi o:

- realizację procesu dydaktycznego
- organizację zajęć
- komunikowanie interpersonalne.

W opracowaniu statystycznym wykorzystano nieparametryczny test Kruskala-Wallisa. Przyjęto następujące reguły statystyczne: $p < 0,05$ statystycznie istotna

Tabela 1. Oczekiwane cechy realizacji procesu nauczania od nauczyciela zawodu**Table 1. Attributes expected from nursing teachers in educational process**

Cechy realizacji procesu nauczania	Bardzo ważne		Ważne		Mniej ważne		Nieważne		Nie mam zdania	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Wskazanie celów nauczania	122	37,6	157	48,5	37	11,5	5	1,5	3	0,9
Przekazywanie treści nauczania zgodnie z założonym celem i tematem zajęć	170	52,5	137	42,3	13	4,0	2	0,6	2	0,6
Dobór metod nauczania odpowiadający treściom	193	59,6	119	36,7	10	3,1	0	0,0	2	0,6
Przekazywanie treści nauczania w sposób planowy i systematyczny	187	57,7	123	38,0	12	3,7	0	0,0	2	0,6
Przekazywanie treści nauczania w sposób pobudzający do pogłębiania wiedzy	217	67,0	93	28,7	10	3,1	1	0,3	3	0,9
Umożliwianie studentom brania czynnego udziału w zajęciach	146	45,1	138	42,6	34	10,5	5	1,5	1	0,3
Określenie obiektywnych kryteriów ocen	195	60,1	110	34,0	17	5,3	0	0,0	2	0,6

zależność (oznaczono ten fakt za pomocą *); $p < 0,01$ to wysoce istotna zależność (oznaczono ten fakt za pomocą **); $p < 0,001$ bardzo wysoka istotna statystycznie zależność (oznaczono ten fakt za pomocą ***).

Wyniki

Badaną grupę reprezentowało 107 (33,0%) studentów kierunku położnictwo i 217 (67,0%) studentów kierunku pielęgniarstwo. Kierunki studiów były niemal w pełnym stopniu sfeminizowane, kobiety stanowiły 96,6% ogółu, mężczyźni — 3,4%. Najliczniej reprezentowane były osoby w przedziale wiekowym 19–21 lat (41,3%), następnie 22–25 lat (32,0%) i 26–30 lat (27,6%). Ponad połowa młodzieży pochodziła ze wsi (54,3%). Struktura grupy w odniesieniu do pozostałych wyodrębnionych środowisk przedstawiała się następująco: 19,0% badanych pochodziło z dużych miast (ponad 100 tys. mieszkańców) — można przypuszczać, że w zdecydowanej większości byli oni mieszkańcami Rzeszowa, 17,0% pochodziło z małych miast (poniżej 50 tys. mieszkańców), 9,7% pochodziło z miast średniej wielkości (50–100 tys. mieszkańców).

Z analizy badań wynika, że wśród oczekiwań wobec procesu nauczania, które uznane zostały za bardzo ważne w pracy nauczyciela zawodu, respondenci wy-

mienili na pierwszym miejscu przekazywanie treści nauczania w sposób pobudzający do pogłębiania wiedzy (67,0%), na drugim miejscu — określenie obiektywnych kryteriów ocen (60,1%), na trzecim miejscu — dobór metod nauczania odpowiadający treściom (59,6%), a następnie przekazywanie treści nauczania w sposób planowy i systematyczny (57,7%) i przekazywanie treści nauczania zgodnie z założonym celem i tematem zajęć (52,5%) (tab.1).

Analiza poszczególnych oczekiwań studentów wobec nauczycieli zawodu z uwzględnieniem podziału na kierunki studiów wykazała różnice na poziomie istotnym statystycznie w zakresie dwóch cech realizacji procesu nauczania:

- przekazywanie treści nauczania w sposób pobudzający do myślenia ($p < 0,01$),
- przekazywanie treści nauczania w sposób planowy i systematyczny ($p < 0,05$).

Dla studentów kierunku położnictwo były to najistotniejsze cechy, natomiast młodzież studiująca pielęgniarstwo uznała za najważniejsze przedstawienie obiektywnych kryteriów ocen oraz właściwy dobór metod nauczania. Za najmniej istotną cechę studenci obu kierunków uznali wskazanie celów nauczania (tab. 2).

Ponad połowa ankietowanych (54,0%) podaje jako bardzo ważną, związaną z organizacją zajęć, cechę ocze-

Tabela 2. Porównanie opinii między kierunkami studiów z uwzględnieniem hierarchii stopnia ważności cech realizacji procesu nauczania**Table 2. The faculties opinions' comparison reflecting the hierarchy of the attributes' importance in the educational process**

Cechy realizacji procesu nauczania	Średnia pozycja według skali ważności			<i>p</i>
	Studenci pielęgniarstwa	Studenci położnictwa	Razem	
Przekazywanie treści nauczania w sposób pobudzający do pogłębiania wiedzy	1,47	1,23	1,40	< 0,01**
Dobór metod nauczania odpowiadający treściom	1,44	1,48	1,45	> 0,05
Określenie obiektywnych kryteriów ocen	1,42	1,54	1,46	> 0,05
Przekazywanie treści nauczania w sposób planowy i systematyczny	1,53	1,35	1,47	< 0,05*
Przekazywanie treści nauczania zgodnie z założonym celem i tematem zajęć	1,55	1,54	1,55	> 0,05
Umożliwianie studentom brania czynnego udziału w zajęciach	1,75	1,59	1,69	> 0,05
Wskazanie celów nauczania	1,80	1,77	1,79	> 0,05

kiwaną przez studentów od nauczycieli zawodu przygotowanie sprzętu i miejsca zajęć. 49,7% studentów wskazało, że bardzo istotne znaczenie ma także punktualność, a dla 49,0% — przekazywanie dokładnego planu na początku zajęć. Ważny element organizacji zajęć dla 49,8% badanych stanowiło podsumowanie zajęć (tab. 3).

Wyniki zamieszczone w tabeli 4 wykazały różnice między kierunkami studiów na poziomie istotności statystycznej tylko w zakresie cechy dotyczącej przekazywania planu przed rozpoczęciem zajęć ($p < 0,05$). Zarówno dla studentów kierunku pielęgniarstwa, jak i położnictwa najważniejsze znaczenie w zakresie organizacji przebiegu zajęć miało przygotowanie sprzętu i sali, zaś najmniej istotne okazało się podsumowanie zajęć dydaktycznych.

Generalnie komunikowanie interpersonalne stanowiło bardzo ważną cechę z zakresu oczekiwań od nauczycieli zawodu. Najważniejsze znaczenie miała umiejętność nawiązywania kontaktu ze studentami (79,6%) oraz okazywanie życzliwości studentom (75,3%). Różnie udzielane były odpowiedzi dotyczące utrzymywania kontaktu z każdym studentem w trakcie zajęć. 18,0% uznało tę cechę jako mało ważną, 36,4% — jako ważną, 43,8% — jako bardzo ważną (tab. 5).

Wyniki zamieszczone w tabeli 6 wykazały, że badani studenci różnili się między sobą w sposób istotny statystycznie, podając dwie cechy związane z komunikacją interpersonalną między studentem a nauczycielem zawodu:

- umiejętność nawiązywania kontaktu ze studentami ($p < 0,05$),
- utrzymywanie kontaktu z każdym studentem w trakcie zajęć ($p < 0,05$).

Studenci obu kierunków studiów uznali zdolność nawiązywania kontaktu interpersonalnego podczas prowadzenia zajęć za najważniejszą cechę tego procesu.

Dyskusja

Uznając za podstawę procesu kształcenia pielęgniarzek zapis w Ustawie o zawodach pielęgniarki i położnej określający, że pielęgniarstwo jest zawodem samodzielnym, studentów tego kierunku należy przygotować do twórczego myślenia, ponoszenia odpowiedzialności za swoje decyzje i działania [7]. Od współczesnego nauczyciela zawodu wymaga się takiego przygotowania pedagogicznego, które wpłynie na prawidłowy przebieg procesu kształcenia — koncentruje się ono

Tabela 3. Oczekiwane przez studentów zasady organizacji zajęć przez nauczyciela zawodu**Table 3. Lab-classes policy expected from nursing teachers**

Cechy związane z organizacją zajęć	Bardzo ważne		Ważne		Mniej ważne		Nieważne		Nie mam zdania	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Punktualność	161	49,7	141	43,5	18	5,6	2	0,6	2	0,6
Przygotowanie sprzętu i miejsca zajęć	175	54,0	139	43,0	8	2,4	0	0,0	2	0,6
Przekazywanie na początku dokładnego planu zajęć	159	49,0	123	38,0	37	11,5	4	1,2	1	0,3
Realizacja zajęć zgodnie z planem	145	44,8	151	46,7	23	7,0	4	1,2	1	0,3
Podsumowanie zajęć	91	28,0	161	49,8	65	20,1	3	0,9	4	1,2

Tabela 4. Porównanie opinii między kierunkami studiów z uwzględnieniem hierarchii stopnia ważności elementów organizacji przebiegu zajęć**Table 4. The faculties opinions' comparison reflecting the hierarchy of the lab-classes elements' importance**

Elementy organizacji przebiegu zajęć	Średnia pozycja według skali ważności			<i>p</i>
	Studenci pielęgniarstwa	Studenci położnictwa	Razem	
Przygotowanie sprzętu i miejsca zajęć	1,49	1,50	1,49	> 0,05
Punktualność	1,56	1,62	1,58	> 0,05
Przekazywanie na początku planu zajęć	1,59	1,80	1,66	< 0,05*
Realizacja zajęć zgodnie z planem	1,65	1,66	1,66	> 0,05
Podsumowanie zajęć	1,98	1,93	1,97	> 0,05

Tabela 5. Oczekiwania studentów pod względem komunikacji interpersonalnej**Table 5. Interpersonal communication's expectations from nursing teachers**

Cechy związane z komunikacją interpersonalną	Bardzo ważne		Ważne		Mniej ważne		Nieważne		Nie mam zdania	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Umiejętność nawiązywania kontaktu ze studentami	258	79,6	63	19,5	3	0,9	0	0,0	0	0,0
Okazywanie życzliwości w stosunku do studenta	244	75,3	73	22,6	6	1,8	1	0,3	0	0,0
Utrzymywanie kontaktu z każdym studentem w trakcie zajęć	142	43,8	118	36,4	58	18,0	5	1,5	1	0,3

Tabela 6. Porównanie opinii między kierunkami studiów z uwzględnieniem hierarchii stopnia ważności cech
Table 6. The faculties opinions' comparison reflecting the hierarchy of the attributes' importance

Elementy organizacji z komunikacją interpersonalną	Średnia pozycja według skali ważności			p
	Studenci pielęgniarstwa	Studenci położnictwa	Razem	
Umiejętność nawiązywania kontaktu ze studentami	1,19	1,27	1,21	< 0,05*
Okazywanie życzliwości w stosunku do studenta	1,25	1,32	1,27	> 0,05
Utrzymywanie kontaktu z każdym studentem w trakcie zajęć	1,72	1,91	1,78	< 0,05*

w większości wokół zajęć klinicznych, podczas których nauczyciel pomaga w praktycznej nauce zawodu, rozwija zainteresowania zawodowe oraz, dając radę i wsparcie, spełnia rolę mentora i klinicysty [2, 8].

Pytano studentów o oczekiwania stawiane nauczycielowi zawodu pod względem procesu kształcenia. Z analizy badań wynika, że studenci przywiązują największe znaczenie do przekazywania treści nauczania w sposób pobudzający do myślenia i pogłębiania wiedzy, właściwego doboru metod nauczania dostosowanego do treści oraz określenia przez nauczyciela zawodu obiektywnych kryteriów ocen. Należy podkreślić, że wśród licznych metod nauczania najwięcej aktywności, a zarazem samodzielności studenta, wymagają metody zaliczone do tzw. grupy metod praktycznych, gdzie decydującą rolę odgrywa zastosowanie posiadanej wiedzy niepolegające jedynie na odtwarzaniu wiadomości, ale przede wszystkim na ich rozszerzaniu i zdobywaniu nowych. Studenci położnictwa nadali najwyższe znaczenie przekazywaniu treści nauczania w sposób motywujący do ich pogłębiania — być może podawanie wiedzy w taki sposób, łączący teorię z praktyką, zmusza studentów do szukania różnych rozwiązań, uzupełniania wiedzy, rozwijając tym samym twórczość i pomysłowość studenta. Czynniki te w znacznym stopniu wpływają na kształtowanie sylwetki studenta, dlatego powinny być stosowane w akademickim nauczaniu zawodowym [9]. Ocenianie czy też poziom przygotowania do przyszłego zawodu należy do najgoręcej dyskutowanych zagadnień we współczesnej dydaktyce. Ocena ma informować o poziomie zdobytej wiedzy i umiejętnościach. Powinna być postawiona na podstawie ustalonych kryteriów i, aby mogła spełniać swoje zadania, musi być obiektywna. Współczesny nauczyciel zawodu, zgodnie z oczekiwaniami badanych studentów pielęgniarstwa i położnictwa, zmuszany jest do ograniczania do minimum nauczania za pomocą metod podających na rzecz metod eksponujących, dialogu edukacyjnego i negocjacyjnego

oraz przygotowania do pracy naukowej, a przede wszystkim działań praktycznych. Uczenie pielęgniarstwa „przy łóżku chorego” najlepiej spełnia postulat kształcenia wielostronnego — przez poznawanie, przeżywanie, internalizację i sprawdzenie w praktyce [9].

Zgodnie z obowiązującym standardem nauczania na tym kierunku 50% zajęć stanowi kształcenie praktyczne [10]. Podczas praktyk zawodowych odbywających się w placówkach ochrony zdrowia studenci powinni mieć sposobność zastosowania wiedzy i umiejętności nabytych w trakcie studiów. Nauczyciel zawodu czy wykładowca zobowiązany jest, w związku z prowadzoną oceną jakości kształcenia, do precyzyjnej realizacji treści określonych standardem i programem nauczania. Oczekuje się, że wielu nauczycieli-praktyków wesprze przekazywanie treści nauczania swoim doświadczeniem, ułatwiając w ten sposób doskonalenie się w praktyce zawodowej.

Bardzo ważnym dla studentów elementem, dotyczącym organizacji zajęć, było przygotowanie warunków technicznych w postaci sprzętu i sal. Może to świadczyć o wymaganej od nauczyciela zawodu dbałości o dobrą organizację i sprawny proces kształcenia. Dzięki spełnieniu powyższych elementów proces dydaktyczny jest sprawniejszy, a student otrzymuje wiedzę przekazaną w sposób niezakłócony i nowoczesny. W nowoczesnym kształceniu zawodowym w szkołach wyższych bardzo istotną rolę odgrywa sprawne i w pełni dostępne korzystanie z różnorodnych środków dydaktycznych, zestawów multimedialnych, które korzystnie wpływają na kształtowanie nowego stylu pracy nauczyciela zawodu, sprzyjającego stworzeniu każdemu studentowi warunków do wszechstronnego rozwoju [11].

Zdaniem badanych, w szczególności tych studiujących pielęgniarstwo, umiejętność komunikowania się i okazywanie życzliwości stanowią najważniejsze elementy w procesie komunikacji interpersonalnej. Dla współcze-

snego nauczania pielęgniarstwa zagadnienie komunikacji interpersonalnej to szczególnie temat. Od kilku lat znajduje się w programach kształcenia i doskonalenia pielęgniarek realizowanych na różnych poziomach [12]. Przekazywanie przez nauczyciela zawodu w procesie dydaktycznym właściwych postaw w zakresie komunikacji interpersonalnej służy wypracowaniu schematów wykorzystywanych przez studenta w przyszłym zawodzie pielęgniarza/pielęgniarki.

Wnioski

1. Najważniejszym oczekiwaniem studentów od nauczyciela zawodu pod względem procesu kształcenia było przekazywanie treści nauczania w sposób pobudzający do pogłębiania wiedzy, dobór metod nauczania odpowiadający ich treściom oraz określenie obiektywnych kryteriów ocen przed rozpoczęciem zajęć.
2. W zakresie organizacji zajęć studenci oczekiwali przede wszystkim odpowiednio przygotowanych warunków technicznych w postaci sprzętu i sal.
3. W zakresie komunikowania interpersonalnego główne oczekiwania kierowane były ku umiejętnościom nawiązywania kontaktu na linii nauczyciel zawodu–student oraz okazywaniu życzliwości studentom.
4. Młodzież studiująca położnictwo najwyższe znaczenie przywiązywała do przekazywania treści nauczania w sposób pobudzający do pogłębiania wiedzy, natomiast studenci pielęgniarstwa — do umiejętności nawiązywania kontaktu ze studentami.

Piśmiennictwo

1. Zarzycka D., Wysokiński M., Fidecki W. Akademyckie kształcenie pielęgniarek — założenia teoretyczne a praktyka. Nowe aspekty akademickiego kształcenia pielęgniarek i położnych. Wydawnictwo Czelej, Lublin 2002.
2. Wojnowska-Dawiskiba H., Rosińczuk-Tonderys J. Nauczanie i uczenie się w praktyce klinicznej szkoły wyższej. *Polska Medycyna Rodzinna* 2004; 6,1: 245–249.
3. Kurowska K. Oczekiwania studentów pielęgniarstwa względem procesu kształcenia. *Zdrowie Publiczne* 2002; 112, 4: 497–500.
4. Binkowska-Bury M., Marć M. Oczekiwania studentów kierunku pielęgniarstwo wobec nauczyciela zawodu. W: Laska E.I. (red.). *Edukacja nauczycieli wobec przemian szkoły*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007; 217–223.
5. Baranowicz K. Modele alternatywnych systemów kształcenia. W: Śliwierski B. (red.) *Pedagogika alternatywna*. Oficyna wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000; 241–245.
6. Czarnik-Mac L. Obraz nauczyciela w percepcji młodzieży akademickiej. W: *Edukacja nauczycieli wobec przemian szkoły*. Laska E.I. (red.) Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007:112–121.
7. Ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o zawodach pielęgniarstwa i położnej (Dz.U. z 2001 r. 01.57.602).
8. Marć M., Binkowska-Bury M. Współczesny model nauczyciela zawodu w kształceniu pielęgniarek. W: Laska E.I. (red.). *Edukacja nauczycieli wobec przemian szkoły*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007; 209–216.
9. Wasyluk J. *Podręcznik dydaktyki medycznej*. CMKP, Warszawa 1998.
10. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 15 kwietnia 2002 roku w sprawie standardów kształcenia pielęgniarek i położnych w szkołach wyższych i wyższych szkołach zawodowych. (Dz.U. 02.55.499).
11. Żuchelkowska K. *Zestawy multimedialne w wielostronnym kształceniu studentów*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1995.
12. Górajek-Jóźwik J. *Pielęgniarstwo ćwiczenia*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2001.